

הגות וחינוך

ד"ר ראוון מאכו

לע"ג
בתנו תהילה ע"ה
שנקטפה בדמייה ימיה
בחי' באדר תשנ"ו
ת.נ.צ.ב.ה.

תהליכי הוראה למידה במשנתו החינוכית של הרב משה כלפון הכהן צ"ל¹

אני מבקש להציג פרק נוסף ממשנתו החינוכית² של הרב כלפון משה הכהן צ"ל³, המתיחס לתקiley ההוראה למידה, סדריה ותכנית על סמך חיבורו: "ברית כהונה", חיבור מונומנטלי, מעט המחזק את המרובה, ערוץ על פי סדר אנטיקולופדי - מיילוני. החיבור "ברית כהונה", עליו אני מתבסס במאמרי זה, יצא לאור על ידי ישיבת "כסא רחמים" בני ברק בשנת תשנ"ח. בשער החיבור כתוב

1. תודתי נתונה לידי גdag חמד היי על האורחותיו והערכותיו המועלות.
2. ראה מאמרי: "עינו במחשבת הפדגוגית של רבי משה כלפון הכהן צ"ל", בתוקן: "ימים מדלו" שנותן המכלה הדתית למורים ע"ש ראמ"ל לפישץ, ירושלים, התשנ"ז.
3. הרב משה כלפון הכהן צ"ל נולד באי גירבה שבטוניסיה בי"ב בשבט התרול"ד (1874) למשפחה ובנים, שימוש מנבנות שנים רבות ופעילותו ניכרת על כל בני קהילתו הוא תיקון תקנות, פסק הלכות, הביע עדות, השיב לכל פונה וחייב שואל בהלכה ובענייני השעה. הרב כלפון היה מעורה בכל, משנת תרצ"ה (1935) שימש כאב בית דין בירבה עד יום פטירתו בח' בטבת תש"י (1950). היהודי טוניס בכל ויהודי גרביה בפרט העיריצו את הרב כלפון עם פטירתו כתם עלייה: "נטיתימנו, אבי העיר מות, הקברניט הגדול אבד, ארוז הלבנון גדוע, איש המגן נפל, הלב הנadol נדם, הדפק החי נפסק העינים המאריות נכט, מעין היצירה נסתם, מקור הההוראה נגנו, אויל לך גרוביה: הווער נור תפארתך, מי יונד לך?" [ירוחן תורני "הירוח", גרביה, בטבת תש"י]. פעילותו הציונית והابتוטו לארץ ישראל באה לידי ביטוי בכתביו השונים, רמי'ק היה מצוי בכל מה שאירע את יהדות העולם והוא לו קשור בין מנהיגי הציונות והנציב העליון הרברט סמואל בחליפת מכתבים בהם הוא מציג את רעיון ליישוב הארץ, ואת הקונטראס: "גאלות משה" - שליח ל"אתינו ראש ומנהיג הציוניים" בתאריך כ"ח באדר שנת עתר"ת 18 למרץ 1920 בו הוא מציע ומציג מבנה ארגוני מודני להקמת המדרינה כזו תקום.

קהילת היהודי גרביה עקרה אחר התרחשויות הפוליטיות בעולם ביחס למדינת שברך ועל שולחנו של הרב כלפון היו מציגים עיתוני "הארץ" "דמ"ר" "העולם" ו"יהתורה" בהם היה מעין

ומתעדכן מהנעשה בעולם היהודי בארץ ובתפוצות הגולה. הרב כלפון חיבר עשרות ספרים שייצאו לאור ורבים אחרים עדיין בכתב יד. להלן ורשימה חלקית מספרייו להתרשומותיו של הקורא: ש"ת שואל ונשאל [נכלא בפרוייקט השווית של בר אילן] אגות פורים חדשניים על מגילת אסתר, נדפס בשנת תשלי", באר משה, חדשניים על ארבעת חלקי שווי. גאלות משה רעיונות ומאמרים בענייני יישוב הארץ. דרש משה חי' דרישים לשבת צור, נדפס תשלי. דרכי משה נאומים וזרושים על חמישה חומשי תורה, נדפס בשנת תרצ"ה. הלכה

ערוך" ואחר ציון ו/או ציטוט המקור ההלכתי כותב: "ופה המנהג" או "וכן מנהגינו פה", או "פה אי גירבה..." במאמר זה ניחד דיווננו במנהג היהודי גירבה כפי שנוסחו "בברית כהונה" עוסוק ב:

- א. סדרי לימוד
- ב. מטרת ותכילת הלימוד
- ג. הבנת השיעור
- ד. זמני הלימוד
- ה. מספר הלומדים למלמד
- ו. הבנת הנקרא
- ז. כתיבת חידושים תורה
- ח. הבעה בעל פה - תורה הנואם
- ט. ענישה
- י. שכר למלמדים

א. סדרי לימוד

הרב כלפון מציג את תקנותיו לסדרי הלימוד בגירבה, מי רשאי, מי ראוי להיות מלמד? היכן לומדים? מה לומדים? חלוקת התלמידים למסגרות? ליווי המלמד לলומד, כך הוא כותב:

"סדר הלימוד שונים בין מרבי צי תורה פה אי גירבה הוא באופן זה, כל מי שמעיין בגמרה וידע קרווא מקרא בחוגן וידע פרטונו המקרה בערבית, יהיה לו אחת מבתי הכנסת שבעיר להרבי צי תורה שם?"?

מכאן אנו למדים אודות כשירותו וכשירותו של המלמד, הקriterיוון להוראה הוא: מי שידע קרווא מקרא ומבין יכול לפתח מסגרת לימודית, אין בגירבה מבנה של בית ספר, הלימודים התקיימו בבית הכנסת הנקרא "צלא" הלימודים התקיימו באולם התפילה ו/או בחדרון סמוך לו, בני הקהילה ייחסו קדושה יתרה לבית הכנסת ששימש כמקום לומדים. ששה עשר בתני הכנסת היו בגירבה - בחארה כבירה (=ברובע הגדל) ושלושה ובcharה צ'ג'ירה (=הרובע הקטן), לא בכל בית הכנסת התקיימים חדר לימוד, יש ומקום הלימודים נקבע בבית הפרטוי של המלמד. מוזו בספר⁸ מצין מספר בתני הכנסת ששימשו את המלמדים היו בין שבעה לתשעה:

6. ערך דומה מופיע בספר ל"ברית כהונה" תחת הכותרת [ברית כהונה - פרק: "חקת משה", עמוד תקמו סימן לא].

7. "ברית כהונה" (תש"ז) הוצאה "מכון הרב מצலח" בני ברק ערך "לימוד" עמי פד סימן יג.

8. מוזו ירוננן (תש"ט) "הדות אי גירבה", ספר דברי ימי היהודי האי "גירבה" צפת עמי עג-פו.

אחד, ובدلית מרירא מסרו את בית הספר לעربים! וכך הם המשיכו בשיטות העתיקה וראו בה ברכה. כי בלימוד התורה קיימו יהודי גירבה במלוא מובן המלים "והגית בה יום ולילה" ו"כי הוא חייך ואורך ימיך". שיטת לימוד הייתה מה שנקרה בימיינו שיטת הלימוד ה"לייטאית" פרט לשוני אחד מעניין. הם התרכו יותר על הפסקים, ובפרט על השולחן ערוך של המכבר מאשר על הגمرا. אבל זה עשו גדולות. אני הייתי עד ראה לשיטה מעניינת של לימוד בשבת אצל המבוגרים. בסוף השיעור של שבת במרקם המגיד-שיעור הציע להם שאלה שאלתם היה לדון עליה במשך השבוע ושבת הבאה, שם הייתה נוכח, כולם מסרו את תשובהם בכתב. הרבה עמר עליהם, זו בהן ובסיוף אותו השיעור הציע שאלה לשבוע הבא"¹⁵.

הנה אם כן, סדרי לימוד סדריים, תכנית ללימודים מותאמת ללימוד אותיות, מקרה פירוש לשפט המקום על מנת להבטיח הבנה ולימוד גמורא, חלוקת הלומדים לקבוצות לימוד - כתיות, מלמד אחד شاملות אותן לאורך שנות הלימוד.

ב. מטרת ותכלית הלימוד

הרב קלפון רואה בתכילת הלימוד, את היישום, ללמידה על מנת לקיים, על מנת להורות מה לעשות בחיי יום יום:

"**לימוד השלמת לימוד התורה אין מספיק להיות רק מעיין בגדרא**
לבד ואין לו יד בהוראה שאם לא תהיה לו ידיעה גם בדרכי הפסוק
לבירר כל ספק איזי תקשה עליו מאד אחר כן ההוראה אפילו בדבר
קל שבקלים, כי אין ידוע איך למצוא מקום הדין בפסקים לבירר
משמעותו הספק הבא אליו. וכן יקשה עליו דרכי ההכרעה בינה
שתלי בפלוגתא בכל חלקו ארבע השולחות"¹⁶

התוצאה מלימוד שיש בו עיון, שאין מי שיאמר מה לעשות, אין מי שיודיע מה לפסק הלהקה למעשה, כמו שראה את המיציאות מתריע הרב על דרך לימוד שאין בה הלהקה למעשה:

"**וראיתי מה שcameut למידים כלו רק בש"ס ואין למידים כלל**
דרכי הדין וההוראה וגם מי שהוא מעיין נפלא מתמיד cameut כל
ימי רק בש"ס לשם מצות לימוד ולא לשם הפרי הנדרש לפסק
הדין ולבירר איך ספק. ומזה בעוננות הרבים חסירה התורה וההוראה

15. על החינוך בתוניס ראה: חיים סעדון (עורך) (תשס"ה) "קהילות ישראל במאות התשע עשרה עשרים - תוניסיה", החינוך, הוצאה מכון בן צבי, עמודים 85-99.

16. "ברית כהונה", עמ' פה-ו, סימן טו.

�הרבה עיירות וכפרים משתוקקים לרבות מורה צודק ולא ימצאנו.
ואם היו קובעים איזה זמן לזה ואיזה זמן לזה היה עולה בידם זה
זה¹⁷.

עיקר הלימוד הוא:

"כי העיקר בלימוד ללמד וללמוד לשמר ולעשות. ובתני ידיעה
דרך ההוראה אין בידו רק שבר לימוד. וכן שמעתי בשם זקנינו
מהרי"ך זצ"ל שהיה מצטרע מאד מזה וכפעם בפעם היה מעורר
חכמי דורו על זה"¹⁸.

לאחר שהרב מציג את המצויאות ותווצרותיה וקובע את המטרה: "העיקר
בלימוד ללמד וללמוד לשמר ולעשות...", מתווה הרב למלמד את הדרך שיבור
בها על מנת שתלמידיו ישיגו את מטרת הלימוד, המתווה הוא מתווה DIDACTI
מדורג ומאתגר המתאים לרמת יכולתו של הלומד:

"ומזה נהגו רביהם מהרבנים הי"ו בימינו אלו להשתמש בדרכו
החינוך לתלמידים גם בפסקים ולתת להם איזה ספר ולהראות
לחם תחלה איזה מראה מקומות הנצרים והם ישתדרו לעיר
בכתב שאלה ותשובה על זה כפי מה שידם משגת, ויציגו זה לפני
רבים לראות אם צדקו בבירורים ואחר כן עליהם מדורגה למדורגה
עד כי לא יצטרך רבם לצרין להם שום מראה מקום והתלמידים
עצמם טורחים למצוא בירור לאותו ספק וכותבים אותו על ספר
ומצעיים מה שביררו בזה לפני רבם, לראות אם כיוונו אל האמת
ואם לא כיוונו אל האמת הרב מшибים על דבריהם ומורה להם הדרך
הנכונה"¹⁹.

בשלבים אחרים מציג הרב הוא רואה את המטרה, לתת לומדים את הכלים
לימוד על מנת לקיים, ליישם:

"ולימוד כזה כمعט הוא הוא יסוד ועיקר הלימוד. כי כל פרי הלימוד
הוא לדעת מצות ה' חוקיו ומשפטיו אם לעצמו או גם להורות לרבים
אם הוא ראוי לכך. ואם אין גדיים אין תיישים והוא צורץ גדול
לייחיד ולרבים ובפרט בדור יתום זה למען דעת מה עשה ישראל,
וכבר כתבתי בזה בארכוה במאמרי "עץ חיים"²⁰ אשר בראש ספר
"ישיב משה"²¹ ובמבואו בספר "שלום זוד" ח"ב (= חלק ב')²²
וב"ברית אבות"²³ פ"ג משנה י"ז אם אין קמח וגוי שם אבינו Mori
ז"ל על שם מז"ק מהרי"ך ז"ל... ואcum"²⁴.

17. שם.

18. שם.

19. שם עמי פו.

20. ראה מאמרי: "קווים מנהים לתהיליך הקשות מורי הוראה במשמעות החינוכית של הרב משה
כלפון הכהן זצ"ל", בתוך: "המאיר לארץ" שנთנו ישיבת המאיר בירושלים תשס"ו.

21. "שושית ישיב משה" שני חלקיים תשובה לרבני תוניס מחברו: רבי משה שתרגם הרב הראשי
ליהודי תוניס משנת התרפא עד ה' תרפח 1921-1928.

22. "שלום זוד", פירושים למקראות ולמאמרי חז"ל מחברו רבי דוד הכהן מגדולי רבני ג'רבה
נפטר התרעג (1913).

23. "ברית אבות" מחברו: רבי אברהם מאנסאנו היטקלט (1779).

24. "ברית כהונה" עמי פו.

הרב קלפון עומר לתאר מציאות עגומה:

"וליהיות כי יש רבנים מרבייצי תורה אשר לא ניסו באלה ומחסרו
הזמן לא יוכל להריגל את עצמתם הם בזה כדי שיהיה להם יכולות
ללמד לנו לתלמידיהם, או שבאמת הם יודעים ואין להם פנאי
ללמד את התלמידים דרכי ההוראה"²⁵

תיקון למציאות הניל' הוא, חובה המוטלת על כל תלמיד חכם:

"לכן כל תלמיד חכם אשר הוא מכיר בעצמו שבאמת גמר עיונו
התלמודי, והסימן המובהק לזה הוא בהיותו בהרבה פעמים מתכוון
לדברי הראשונים התוספות הרשב"²⁶ א' הריטב"²⁷ א' והר"ז²⁸ ולשאך
דברי המפוז"ל (=המפרשים זכרונם לברכה) מהרש"²⁹ א' והמש"³⁰ ז' ו(^³¹)
וכיווץ לקושיותיהם ותירוציהם (וכמו שכן זכרוני שהביאו המפוז"ל
(=המפרשים זכרונם לברכה) בחינה זו".

הרב מציע תוצאה DIDACTICA לאותו תלמיד חכם:

"אי יקבע לו עת למדו בו דרכי ההוראה. וmorashit יקח לו ספר
אחד מספרי התשובות המפורטים כמו ה' (=הספר) 'בית יהודא'³²
ה' צרע אמרת³³ ה' חיות שאל/³⁴ וכיווץ, וירשות בקונטדים אורה
השאלת. וכן ירשות ציוני מראה המקומות בפסקים הנזכרים
בתשובה הנז' (=הנזכרת), בדרך כלל בಗור התשובה הנז' והוא עצמו
(וכך) וספר פלוני וגוי ולא עיון כלל בגין התשובה הנז' ואצלו לעיון
ישתדיל אחר לכך לברר זה מאותם הציונים הנמצאים אצלו לעיון
במקורה של דברים למצוא פתרון לשאלת הנז' ויכתוב המתברר לו
בזה ואחר לכך יערץ דבריו עם דברי התשובה אשר שאב ממנו השאלה

.25. שם.

26. הרשב": הרב שלמה בן אדרת מחכמי ספרד (דעתקאה - הע' 1235-1310).

27. הריטב": הרב יוסטוב בן אברהם אלשביילי מחכמי הנספחים (ה' י' - ה'צ'.
(1330-1250).

28. הר"ז: הרב רבי נסים מגודלי פוסקי ספרד (ה' פ - היקם, 1380-1320).

29. מהרש": מורהנו הרב שלמה אליעזר אלפנדורי, מחכמי טורקה (ה'תקפו - ה'תרצ' -
(1930).

30. המש"ז: רבי אברהם הכהן יצחקי מגודלי חכמי תוניס (ה'תרכד, 1864) נקרא המש"ז על
שם חיבורו "משמרות כהונה" על כל הש"ס.

31. בית כהונה עמי פז.

32. "שיות בית יהודא" מחברו: רבי יהודה עיאש (היתס - היתקאה, 1700 - 1761) מגודלי רבני
אנגליה.

33. "צרא אמרת" מחברו: רבי ישמעאל בן אברהם הכהן מחכמי מודינה ליווננו שבאיטליה (היתפָד
- היתקאה 1724 - 1811).

34. "חימות שאלי" מחברו החיד"א רבי חיים יוסף דוד אוזלאי (היתפָד - היתקפסו - 1806 -
מנודלי רבני הספרדים עליו נאמר: "מיוסף ועד יוסף לא קם כיווסף" דהיינו: מורהנו הבית
יוסף רבי יוסף קאראו זצ"ל מחבר ה"שלחן ערוץ" עד מון החיד"א לא קם כיווסף.

וציוני בירורם ואם יראה כי המכון אחד מה טוב, ואם לא עיין למצוא הסיבה לזה וכן ינסה כזאת בכמה תשובות מחלוקת א"ח (=אורח חיים), יוז"ד (=ירוח דעתה), אה"ע (=אבן העזר), ח"מ (חוון משפט)³⁵. עד אשר יראה את עצמו למצוא בירור שאלתו גם בלתי ציון מראה המקומות. אז ירשום בקונטראסו רק השאלה בלבד, והוא עצמו יתרח למצוא מיוצי הדין ועומק ההלכה וירידך מה שבירר הוא עם דברי הרוב הפסיק בתשובהו ויראה אם כיונו לדעת אחת מה טוב ואם לאו יתבונן בטעם וסיבת הפרש. ואחרי ההרגל זהה איזי ירגיל עצמו גם כן למצוא פתרון ותשובה אל איזה ספק אשר יבוא לידי הוא או ישמע איזה ספק מזולתו. וראש כל פנה יפנה אל הש"ע (=השולחן ערוך) ול'בית יוסף³⁶ ול'כנה³⁷ ולאחר מכן לשאר הפסיקים ובזה על הרוב ילק לבטה דרכו בעה"ו (=בעזרת ה' וישועתו)".

- והנה הכללי הלימוד בפסקים הם נחלקים לב' אופנים.
 א' קביעות לימוד בש"ע (-ב"ש"לchan uruk) ובמאיריו ולבתו המתเบר לו ע"פ ס' מרן ז"ל זו היא הדרך שהלך בה החיד"א ז"ל³⁸ בברכ"י ובשי"ב⁴⁰. והעה"⁴¹ בספריו ורביהם זולתם שהלכו בדרך זו.
 ב' לקבוע הלימוד בספריות הבאים אליו ובדרך זו הלו רבים מהפסיקים כמו ח' בית יהודה עיי"ש ז"ל⁴² וה' ארע אמרת⁴³ ז"ל ורביהם זולתם. ולד"ז (=ולדעתינו נראה) נדרש לאדם שני פנסים
35. אלה הם ארבע חלקי "שולחן ערוך" שחיבר רבי יוסף קארו ז"ל (הזרמה - הישלה, 1488 - 1575).
36. "בית יוסף" חיבורו של רבי יוסף קארו, תוכנו מירור כל המקורות ההלכתיים בשיס' ובפסקים עד לימי, הספר מתבסס על ספרו של רבי יעקב בן אשר, הטור. חלק נוסף של הספר הוא "בדק הבית", שהוא ווספת הנחות של המחבר. את הספר חיבר רבי יוסף קארו במשך שנים שנותנה, הגיה אותו במשך 12 שנה לאחר מכן החל בכתיבת "שולחן ערוך" שהוא למעשה קיצור "בית יוסף".
37. "כנה"ג', שם החיבור "כנסת המדולה" חיבורו של רבי חיים בנבנישטי (הישג - הילג, 1603 - 1673) מאזימור על ח"טורי ועל "בית יוסף".
38. החיד"א: הרב חיים יוסף ז"ד אולאי, (ה' תפ"ה-תקסוי, 1806-1724).
39. בברכ"י: חיבורו של החיד"א בשם "ברכי יוסף".
40. ובשי"ב: חיבורו של החיד"א בשם "שווורי ברכה".
41. והעה"ש: וזה ערך השלחן, חיבורו של רבי יצחק טיב ז"ל (היתקן - היתקצ, 1830 - 1753) אב בית דין בתוניס על ארבעת חלקי שולחן ערוך.
42. "שות' בית יהודה" מחברו: רבי יהודה עיאש (הויטס - היתקנא, 1761 - 1700) מנדולי רבני אלג'יריה.
43. "ארע אמרת" מחברו: רבי ישמעאל בן אמתה הכהן מחכמי מודינה ליוורנו שבאייטליה (היתפ"ד - היתקעא 1724 - 1811).

באחד יכתוב הספריות הבאים אליו ובירורם ובשני יכתב על סוד מרן⁴⁴ מה שחייב הפסקים ומה שמצדד או שמכריע הוא, ודרך זו הלבço בה רבים מהפסקים כמו הכהנה⁴⁵ ז"ל שחבר חבירו ע"ד ה'טוור⁴⁶ וחביר ג"כ (=גמ' כן) הרבה בתשובות. וכן ה' מורה וקציעה⁴⁷ על הטור ועוד ב' חבירים שאלת יעב"ץ⁴⁸. וכן ה' שלחן גבוח⁴⁹ על הש"ע ואוחל יוסף⁵⁰ תשובה ורבים אלה ובדרך כלל מה שלומד אדם על הס' הבא אליו יכתבו על ס' הש"ע (=ה' שלחן ערוץ) ושם ג"כ (=גמ' כן) יביא בקצרה מה שכבר כתוב בתשובה לרמז ולצין אליהם כמו היה כו"כ (=בז' וכז') עמו"ש (=עינוי מה שכתבתי) בתשובה ס"י (=סימן) פלוני.

ובענין הרגל בתשובות (כבר כתבתי איזה דרכ' ישכון אוור) וכבר כתבתי בר"ס (=בראש ספר) יישיב משה⁵¹ מאמר בשם עץ החיים⁵² בעין שוי"ת ומשם יבואו יותר ע"ש (=עינוי שם).
ובענין הרגל בחיה⁵³ (=בחינת) הש"ע (=ה' שלחן ערוץ) יש ב'

דרכים:
א' לעין הדבר במקורו מהש"ס והריא"ף⁵³ והרא"ש והרמב"ס⁵⁴ ז"ל
وطב"⁵⁵.

44. הכוונה למרן רבי יוסף קארו מחבר ה"שלחן ערוץ".

45. ראה הערכה 34.

46. "הטור" כינוי לחיבורו של רבי יעקב בן אשר (היכט - הילג, 1269 - 1343) בעל הטורים, ע"ש החיבור "ארבעה טורים" המזכיר את כל ההלכות והמנהגים, ספר יסוד בפסקת ההלכה, מון רבי יוסף קארו ז"ל מחבר ה"שלחן ערוץ" נשען על "ארבעה טורים" במסגרת חיבורו.

47. "מור וקציעה": חידושים על ה"שלחן ערוץ" חיבורו של: רבי יעקב בן צבי עמדין ז"ל מחכמי אשכטן (היתנה - היטקלו, 1698 - 1776).

48. עינוי שם.

49. "שלחן גבוח": חיבורו של רבי יוסף בר אברהם מולכו מחכמי סלוניקי וירושלים (ה' תקבב 1762).

50. "אוחל יוסף".

51. ראה הערכה 19.

52. ראה הערכה 18.

53. הריא"ף: הרב רבי יצחק פאסוי, מגDOI הפסקים (דייטשאג - דיטטסיג, 1013 - 1103) חיבורו על הש"ס מכונה בשם "תלמוד קטן" בחיבורו הוא כותב את כל ההלכות מכל הש"ס בלי השקלה וטוריא, הריא"ף הוא אחד משלוות עמודי ההלכה עליו השתמך הרב יוסף קארו בחיבור ה"שלחן ערוץ".

54. הרמב"ס, הרב רבי משה בן מימון (דייטצחה - דיטתקסה, 1135 - 1205) גדול הפסקים מחבר ה"יד החזקה" - "משנה תורה".

55. וטביי, הכוונה ל"יטור בית יוסף" עינוי הערכה 44.

ב' לעין לפחות בטובי זהה תלוי באדם לפי זמנו וכוחו כי מי שהוא קל העיון ויש לו זמן לרעות בגנים וללקות שושנים ולהשתעשע בכל דבר יקח הדרך א', וכי שהוא כבר בעיון יקח הדרך ב', ובדרך כלל אמרו שימושה יותר מלימודה, כי ענייני ההוראה צריים לשימוש בהוראה זמן רב, ומזמן לזמן עולה מדרגה למדרגה, כי א"א (=אי אפשר) להשיג ביום הראשון מה שמשיג אחורי חדש ואחרי שנה ושנתיים, וכן על זה הדרך⁵⁶.

עיוון בדברי הרוב מלמד על מטרת החינוך, עיקר הלימוד הוא: "כי העיקר בלימוד ללמידה וללמידה לשומר ולעשות. ובلتוי ידיעה דרכי ההוראה אין בידיו רק שכר לימוד. לשומר ולעשות", הרוב מציע כלים ודרךם להכשרת הלומדים. עובדה מעניינת הראوية לציוון היא: מגון הספרים עליהם הרוב ממליץ לעיוון בתהליך הלימוד לקראת פסיקה, אלה ספרי עיוון ופסיקה, מן הרואוי שייהיו ב"ארון הספרים התורוני" של הלומד המתכוש ללמידה פסיקת הלכה.

56. "ברית כהונה" עמי פז, מקבילה לדמויות הרוב כלפין נמצאת בדרכיו עובדייה יוסף שליט'א, כך הוא כותב בשורתו: "יביעו אומרים" חלך אי או"ח דברי פתיחה ד"ה (ט): ידעת לבנון נקל שתכלית הלימוד ועיקרו הוא בכדי לאסוקי שמעתתא אליבא דהלהכתא, להלכה ולמעשה. וכמ"ש חז"ל (קידושן מ): תלמוד גדול שהתלמוד מבייא לידי מעשה. וכך עיקר הלימוד צריך להיות בעניין אורת חיים, וורה דעה הנוגאים למעשה גם בזמן זהה, כדי שידעו לקיים המצוות כהלהכתן, וגם להמנע מלהכחשל באיסורי תורה ואיסורים דרבנן. ולא כמו שנהוגים מקצת ת"ח בישיבות מסוימות שעוסקים בכל זמנה בפלפול בסדר קדשים וטהרות שאינם נהוגים כלל בזמן זהה, אלא הלכתא למשיחא, שהיא בבחינת זרוש לקבל שכר (כמובואר בזבחים מה), ואילו בעניינים הנוגאים בזמן זהה אין להם חלק ונחלה, ואיןם בקיימים אפילו בהלכות שבת והלכות תפלה וברכות, גם בעניינים הנוגאים באופן תמידי, ופעמים רבות שנכשלים גם בדמים הידועים אפילו לבני הקביעים עתים לתורה באורת חיים וורה דעה. וכבר צוחו עשי קמא (בקברות מט) ברכת מזונה לא גמרינו וatanovi מתנני ונדוע מיש הגאון רביינו יהונתן אייבשיץ זצ"ל (בסי' יערות דבש), שככל מי שאינו לומד הלכות שבת על בורין, וחומר עליהן לפחות פעמיים לפחות, לא יוכל להמלט מהלול שבת בשוגג, והוא במלאות דאוריתא הוא באיסורי שבת דרבנן. והביאו הגאון כורדי מליסא בסידור דרך החיטים (דקמ"ח סע"ג), וכותב על זה: וזה והוא כל הדווים שכמה ת"ח מופלגיים בתורה עוסקים בפלפול וחיריפות, ואילו בהלכות שבת אינם בקיימים. ובאים לידי ספק חילול שבת. אויל לנו מיום החידן אויל לנו מיום התוכחה. ע"ש. וכ"כ הגאון מהר"ח פלאגי בכף החיים (ס"י כת אות י' וו'א). ע"ש. וזה אמרת שעיל כל ת"ח ללמידה גם בסדר קדשים וטהרות. וכמ"ש הרמב"ם בפי המשניות (סוף מנחות). וכבר אמרו (מנחות קי) ת"ח העוסקים בהלכות עבדה מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה בהמק' ביהם. וכל העוסק בתורה אינו צריך לעולח ולא מנחה ולא חטא את לאו אשם. ע"ש. וכ"כ הרוב באור שבע (בשער הקדמתו). אולם כל זה לאחר שהשלים חובתו במידעת ובבקיאות הדינים הנדרכים להלכה ולמעשה".

ג. הכנות השיעור

אין חולק על כך שעל המורה להכין את השיעור, עיין במקורותינו מעלה את חשיבות הכנות השיעור, נعيין מבחר המקורות ונחוור לעין בדברי הרב קלפון העולים בקנה אחד עם המקורות שלbettach הקרים:

המדרש ב"תנחותמא":

"העובדה (= לשון שבועה) לא מנעתי לקרות, אלא על שלא סיידתי אותה פרשה שניים שלושה פעמים, שאין אדם רשאי לומר דברי תורה לפניו הציבור עד שיפשוט אותם שניים שלושה פעמים בינו לבין עצמו"⁵⁷

"בראשית רבבה":

"כל דבר ודברו שהיה הקדוש ברוך הוא אומר למשה, היה אומר קוודם שתי פעמים לבבו ואחר כן היה אומר למשה"⁵⁸

"שמות רבתה":

"או ראה ויספירה, אמרו רבנן צריך אדם להיות נוטל משל לומר פרקו או אגדתו או מדשו בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור לא יאמר הויל שאיל אני יודע ביפה שאכן לדורש אני אומר, א"ר אחא מן האלקים אתה למד לשבקש לומר תורה לישראל אמרה ד' פעמים ביןו לבין עצמו עד שלא אמרה לישראל טנא אמר אז ראה ויספירה הicinaה וגם חקרה ואח"כ ויאמר לאדם, וכן (שמות כ) וידבר אלקים את כל הדברים האלה, ואח"כ לאמר לישראל, אמרו רבנן ר' יוחנן בן תורה פעם אחת בא לפני רבי עקיבא אמר לו עמוד וקורא בתורה אמר להם לא עברתי על הפרשה ושבחוו חכמים"⁵⁹

ומוסיף על ריש לקיש ועל רב אדא:

"ריש לקיש היה מסדר מתניתין ארבעין זימניין (היה מסדר משנתו ארבעים פעם) כנגד ארבעים יום שניתנה תורה ועייל לקמיה דבר יוחנן (ונכנס לפניו רבי יוחנן) רב אדא בר אהבה, מסדר מתניתין עשרין וארבע זימניין (היה מסדר משנתו עשרים וארבע פעמים) כנגד תורה נביאים וכותבים ועייל לקמיה דברא" (והיה נכנס לפניו רבא)"⁶⁰

לעניןינו - כאמור הרב קלפון התיחס להכנות שיעור, תחילת לשיעור גمرا ובהמשך ללימוד ההלכה "ארבע אמות ההלכה" כן:

.57. תנחותמא, יתרו.

.58. בראשית רבבה כד.

.59. שמות רבתה מ.

.60. בבלי, תענית ח.

יח-כ. "מה-הועל פסל כי פסלן ידרו מפקה ומורה שקר כי בטח יאר יארו אליו לעשות אלילים אלמים. תוי אמר לאען הקיאה עורי לאען דומם הוא יורה תהה-הוא טפוש זקב נכסף וכל-ודת אין בקרבו. ווי בהיכל קדשו הס קפינו כל-קדוץ", הפסיקת האחורה מציגה את מוסר ההשכל המתבקש מעליותם של הכהדים ותבוסתם. הלוך הזה הוזג לראשונה בפסוק יד, שם תואר התקון שעמיד להתרחש בהכרותם של עמי הארץ לאחר שיוכחו בעליונותו של הי על אליהם. אולם בעוד שבפסוק יז, היה התקון תוצאה מן העימות הצבאי בין הכהדים ועמי הארץ, בפסיקת הנוכחות ההשווה בין הבלתיים לבין האלילים לבין גודלום הבלתיי מושגת של האלילים, מובאת כהצהרת אמת בוחלתת ומקובלת, המורה לעין כל.

באמצעות חמש הפסיקאות הללו, קיבל הנביה תשובה על שתי טענותיו, גם הבטחה על העונש הצפוי לכדים, וגם הכרה בכוחו ובעליונותו של האלילים בקרב כל יושבי הארץ.

3. שרשרת הגמול

כמו פרק א', גם פרק ב' עליה המשקנה כי למרות שלכורה קיים מצב שבו צדיק ורע לו רושע וטוב לו, בסופו של דבר מתמשכים עקרונות הגמול, והרשעים מקבלים את עונשם במידה כגד מידה. אולם אם נראה במשקנה הזה את המסר הבלעדי של נבואה חבקוק, תשאר בעינה הטעונה בדבר חוסר ההיגיון שבמחאותו השניה של הנביה (א/יב-יז), לאחר שקיבל כבוד תשובה (אי-ה-יא) על מהאה דומה (אי-ב-ד).

נראה שכדי ליישב את הקושיה הנובעת מכפל התלונות, וגם לדיק במסרים העולים מנבואת חבקוק, יש להתייחס לא רק לדמיון שבין שתי התלונות, אלא גם לשוני שבין הממלכות המשמשות להן מושא, יהודה והכדים. גם יהודה וגם הכהדים שנחוג בצדקה מעותת מבחינה מוסרית נעשו על כן, אך היהות שהכדים נבחרו להיות מטה הזעם שיכה את יהודה על חטאיה, אין להניח לדמיון שביניהם לטשטש את הקיטוב במעמדן. הכהדים היו משולחי רשות מבחינה מוסרית עוד לפני שפגעו ביהודה: "אִם וְנוֹרָא הוּא מַפְנוּ מִשְׁפְטוּ וְשָׂאֲתוּ יִצְאָ" (אי.ז), ונראה שדווקא בגלל התכוונות השליליות הללו נמצאו ראיים למשמעות שאותה מימוש באוצריות רבה: "וַתַּחֲלֵה אָדָם בְּדִי הַיּוֹם בְּרִמֶשׁ לֹא-מִשְׁלָב בָּוֹ. בְּלָה בְּחַקָּה הַעַלְתָה יִגְרֹהוּ בְּחַרְמוֹ וַיַּאֲסַפְהוּ בְּמַכְמָרָתוֹ עַל-בָּן יִשְׁמָח וַיַּגְלֵל. עַל-בָּן יִגְעַם לְחַרְמוֹ וַיַּקְשֵׁר לְמַכְמָרָתוֹ כִּי בְּתַחְנוּ שָׁפָן תְּלֻקָו וַמְאַכְלוּ בְּרָאָה. הַעַל בָּן יִרְיָק חַרְמוֹ וַתִּמְיד לְקַרְג גּוֹים לֹא יִקְמֹל" (אי.יד-יז). מאחר שכך יש להקשות מודיע נגור על הכהדים להענש לאחר שביבטו ממשימה שבAMERA נברחו, אלא אם כן עונשם נקבע על חטאיהם קודמים, והאוצריות שבה פעלו במשמעות המתואר אצל חבקוק, מצדיקה את העונש שנגור עליהם.

וכ"ש התלמידים שאין לומדים ארבע אמות הלכה רק אחרי עיונים הפסיקו שרצו למדזה אז. וכך מפורסם העיון התוניסי בתפוצות הגולה ורבני תונס וספריהם יוכיחו"⁶⁵. העיון התוניסי⁶⁶ מבטא את השopiaה לשמעת ולהליך הלמידה ברמה הנמהה ביותר, בהבנה, בניתו, בהיסק, באנלוגיה, להבין דבר מתוך דבר... עיון בדברי הרב קלפון משקף נאמנה את תהליכי הלמידה כך כותב הרב⁶⁷:

"...ומראשית כזאת ישים הרב על תלמידיו עין פקודה להיות להם כוח "عيון תלמודי" ישר ואמייתי. הנודע בשם "הعيון התוניסי", כולל הוא ההבנה להבין בצדוק ובקלות. כל דבר עמוק וסתום. גם כולל הוא כוח התופס להיות משתמש בכוח זכרונו להגיד בעל פה بكلות את אשר שמע או קרא בלתי כל מעוצר גם כי יהיה העניין מצד עצמו סובל אריכות ועומק.

ובראות הרב כי כבר באו תלמידיו באמת וצדק למידה זו, יהיל למדום עוד איזה סימנים ב"שולחן ערוץ" - "אורח חיים" ו"יורה דעתה" עם דברי הטור ומрон בע"י, ולפעמים גם שורש הדבר ומקורות בש"ס ופוסקים לפיה העניין והשעה ויבכו ראשונה אותן הדינים השכיחים ומצוויים תמיד.

ואחר כך ינסם לקרוא לפניו דברי ה"שולחן ערוץ" ויגידו גם כן בעל פה מקורים של דברים ובירושים... ואחר כך ינסה להציג לפניהם שאלה מסוימת ספר של רב ועצום ולרשום להם גם המקורות בספר ההוא בקצרה ספר פלוני סימן פלוני וספר פלוני דר פלונית אותן פלוניות וכיוצא.

ויזוזם לעיון בדבר ולעורך עלי גיליו בכתבה ידם נוסח תשובה על זה כפי מה שתקיף ידיעתם מאותם המקורות ולהביא איש איש מה שכتب בזה לפניו ויקח בידו את כל הכתוב מהם וישאל לכל אחד מסקנותו בזאת טumo ונימוקו וכל אחד ישיב לפניו הוראה לו בעל פה.

ואחר כך יראה אם מה שכתבנו ממנו מתאים אל מה שאמר בעל פה.

65. "ברית כהונה" עמ' פה.

66. על "הعيון התוניסי" ראה: חי בנוטב (תשס"א) הספרות הרבנית בצלפון אפריקה בtower: פעמים 87-86 עמ' 220-221, וכן מאמרו של גבריאל יצחק רונה (תשס"ג) שיטת העיון יהודית כמכשיר להבנת התורה בtower: שנה בשינה בהרצאות היכל שלמה ירושלים.

67. הרב קלפון כתב מאמרו: "עץ חיים" שפורסם בהקדמת ספר "שווית ישיב משה" חלק אי יצא לאור בගירבה הטרפדי, כאמור זה מפורט הרב את דרכי חייו.

ראה מאמרי: קווים מנחים לתהליכי הכשרה מורי הוראה במשמעותו של הרב משה קלפון הכהן ציל בtower: המאייר הארץ, ביטאון ישיבת המאייר (תשס"ו) ירושלים, עמ' 459-469.

ואחר כך יערוך מסקנות עם מסקנות הרבה הפסיק בעל התשובה שבספר ההוא. ואם באמת כיונו אל דבריו מה טוב ואם לאו יחקור איך ובמה ולמה ומדוע לא ראי זה כראוי זה? ואחר כך ילמדים איזה סימנים זולתם ויבחר תמיד לכתוב באופן זה למדוד הקל הקל ואחריו כן מון הקל אל יותר חמור. ויעשה הניסיונות הנזכרים.

וכן יושיר עוד למדוד הלכות הקלים השכיחים באה"ע (=ב'בן העזר) וחו"מ (=וחושן משפט') ונסה הנזכר. ובראותו כי כבר קבלו כשרון ההוראה. נסהה עוז פעם למדוד היותר חמור ואחר כך ינסה לחתה להם רק שאלה בלתי כל רשות מראה מקום ההוראה. ויעריך אחר כך דבריהם עם דברי הרוב בעל התשובה הנזכר ובאמת.

ואחר כך ינסה אותם עוז בשאלות הבאים יום ללהכה ואחר כך גם למעשה וייזרים מכך להיות מתוגדים בדיון ובהוראה וכן להיות לכל אחד מהם ספר רשום ולהקציע בו בספר איזה דפים לרשום בהם בקיצור נמרץ כל השפיקות והשאלות אשר תרانيا עיניהם ואזניהם תשמענה ע"פ סימנים למען יוכל לקבוע להם זמן ולברור אחר כך את לטאתם. ובשאר מרחבי הספר יכתבו כל ספק מהנ"ז עט בירורו בארכוה ע"פ סימנים.

ויעיר אזם למען ישאו ויתנו בהלפה פנים אל פנים אחרי העיון והמסקנה וכן בחליפות מכתבים זה עם זה ועמו ועם הרבנים המורים ויושבי כסאות למשפט וורה להם את חוקי הלשון הכתב והמכתב ובאופן זה יכלו לבטה דברם. ובלי תפונה כי גם הרוב עצמו המלמדים עם כי איןנו מורה הוראות אם ילק בדרכ זו עימם ישיג גם הוא דרכי הדיון וההוראה. גם לעת זקנה ושיבת. וכן אם התלמיד אין לו רב ומורה אם ישית לב על עצמו ויבין ויראה כי כבר השיג "העיוון התלמודי" בראיי بكل יכולות את כוחו כפעמי בפעם בניסיונות וחינויים אלו ובימים לא כבירים יהיה למורה ההוראה בישראל בלתי עזרת כל רב ומורה דרכו זהה.

והנני עד ראייה ומגידי בצדך כי עיני רואו לאיש ת"ח (=תלמיד חכם) פשוט אשר התהלך בדרכ זו עם איזה תלמידים וראה וראיינו בחוש משבי בעה"ו (=בעזרת ה' וישועתו) ביום מועטים מאד קבלו תועלת מרובה בזרכי ההוראה. מהם כבר יכולים לדzon ולהורות ומהם אשר כבר הוכשרו ובעווד ימים אחוזים גם הם ישיגו זה עם כי רוב לימודם בזה הכלו איןנו רק מיום שבת קודש ליום שבת קודש.

וממילא מובן כי המלמד בכל ימי השבוע ישיג כהנה וככהנה לפי מספר הימים. ולהיות כי עיקר גدول זהה ג"כ להיותם בעלי מעלות המזרות ומעלות השכליות וכן נכוון מאי' להרגלים ללמידה פניו מס' אבות אשר היא מסכתא כוללת כל מעלות המזרות ומעלות השכליות האמת והאמונה הצדוק והמשפט... ויבאר להם הוא ולפעמים יבאו גם הם דברי התנא באופן מספיק ומושכל עד אשר יקנו להם כל הטוב וכל היישר בעיני אלוקים ואדם..."

עד כאן תיאורו של הרב למאפייני העיון התונסי אליו הוא דורש מהמלמד שיחתור, ישאך שיגיע עם תלמידיו בתהילתי הוראה מידיה⁶⁸. הנה אם כן, אם לזה צרכיך המלמד לשאוף ולחזור, אין כל ספק שעליו הוא - המלמד - להכין את שיעורו כדבאי על מנת ש: "...התלמידים יכולים לינק ניקה הגונה בעיון התלמודי".

אחרת, אם הרוב לא הכין את שיעורו:

"...לא יהיה ביכולתו להרחיב עליהם הביאור הרואוי ומעט שיהיה הוא היינק מהתלמידים לפעמים ובפרט אם כבר התלמידים הם בתור מעיינים או קרובים לזה. כי אז על הרוב לא יהיו שותים בדבריו בזמא בראותם כי הם קולעים למטרת העיון יותר ממן". מכאן, ניכרת החשיבות שמייחס הרב כלפי הכנה השיעור על ידי המלמד על מנת ללמד, اي הכנה שיעור כדבאי מביאה לרידות, התוצאות של הוראת החומר. ללא הינה רואיה אין בה תועלת.

ד. זמני הלימוד

כאמור הלימודים התקיימו בבתני הכנסת במשך הימים, מיום ראשון ועד יום חמישי משעות הבוקר עד שעות הלילה עם הפסקת צהרים לארוחת צהרים ובוים שיישו עד חצות היום מה קורה ביום שבת: על כך כותב הרב לאחר שמצטט את דברי מרן ה"שולחן ערוך":

"כתב מרן זיל סיימון רמ"ה סי"ד אין קוינו לתינוקות בשבת מתחילה מה שלא למדו מושות תורה שבת אבל מה שקראו פעמי' אחת שונים אותו להם בשבת ע"ש. ומזה מבואר וחתלמידים לומדים אצל המלמד אפילו בשבת, ובן מנהגינו בה שאין מתבטלים הלימודים מלמד רק בערב שבת קודש בחצות השני וכן נהגו הרבנים שקדמו לו דור אחר דור"⁶⁹.

68. על דברי העיון ראה: חיים אסלאם (עורך) (אזרבי תשד"מ) קובץ "דרכי העיון", מאמריהם מדברי רבותינו ראשונים ואחרונים, על דברי העיון ונתיבותיו", הוג: "כיסא רחמים" בני ברק.

69. "מדינת כהונה", עמ' רסז סימן ד.

תיאור מפורט למסגרת הלימודים של יום שבת ומטורתה:

"רוב המלמדים תינוקות מרבייצי תורה הי"ו, נוהגים לבוא לבית הכנסת אשר שם מלמדים בשאר ימי השבוע אחר סעודת הבוקר והלאה הם והתינוקות. ולומדים אצל רבם עד איזה שעות אחר חצות. והוא מנהג יפה וכשר, כי מלבד שהם עוסקים בתורה אשר אין קץ לערכה ומazel' ולתלמיד תורה בוגד כולם. עוד בה כי בזה שומרים התינוקות מכמה נזקים גופניים ונפשיים הבאים ע"י היוטם סובבים בשוקים וברחובות בלתי אימת רבם עליהם. וכן נפגעים מכמה קלקלים ומידות רעות מאייה בני אדם אשר אין יראת ה' על פניהם. וכן והמצויה לשומר על זה. וכל המזכה את הרביהם זכות הרביהם תלוי בו"⁷⁰.

ה. מספר הלומדים למלמד

מה הוא מספר התלמידים האופטימאלי לכיתה? מי קבע מספר זה? מה התייחסות הרוב כלפיו בנושא? נעיין תחילת בהתייחסות חזיל' לנגד הכתינה הרצוי:

רבא מגDOI אמראי בבל⁷¹ ורבים מאמרותינו, דעתינו ועצתינו בתחום החינוך פוזרים בתלמוד, אומר:

"אמר רבא, ס"ז מקרי דזרקי עשרין וחמשה ינוקין; ואילアイ לא חמישין,
мотבין תרי, ואילאי ארבעין, מוקמין ויש דוכנא ומסיעין ליה
ممთא"⁷².

תיאור תפקידו של "הריש דוכנא", נמצא בפירוש רש"י:
"ריש דוכנאל, סומע עס כתיעוקות מפי תלמיד, וחוזר ומציגו בפני כתיעוקות,
וחוויתו ריש דוכנאל נטל צכר".
התוספות, מוסיפים ומה אם מספר התלמידים יהיה פחות מעשרים וחמשה?
"...אבל פחות מכאן אין בני העיר יכולין לבור זה את זה להשכיר
להם מלמד" - רבנו אשר מוסיף: אמר רבא ס"ז מקרי דזרקי... ואילאי
איילאי ארבעים מותבין ריש דוכנא... אבל עד ארבעים א"צ ריש
דוכנא ומאربعים עד חמישים יספק בריש דוכנא".

70. שם ערך "שבת" עמי קסטט סימן ה.

71. דור רביעי בנו של האמורא רב יוסף בר חמא וחברו של אבי.

72. שם.

פסק הרמב"ם להלכה:

"עشرים וחמשה תינוקות למדים אצל מלמד אחד.

היו יותר על חמישה ועשרים, עד ארבעים מושבין עמו אחר כדי לסייעו בלימודן.

מי יותר על ארבעים, מעמידין להם שני מלמדי תינוקות"⁷³.

מן ר' יוסף קארו פוסק - בעקבות הרמב"ם - וזה לשונו:

"כ"ה תינוקות מספיק להם מלמד אחד. היו יותר על כ"ה, עד מ' מושבין אחר לסייעו. היו יותר ארבעים - מעמידים שניים"⁷⁴. הרמ"א, באמצעות הלכה הניל מוסיף לאחר "היו יותר על כה", עד מ' מושבין אחר לסייעו".

"הגה, ואפילו שכרו הקhal מלמד לכל תינוקות סטס, הוא מושיב אחר לסייע בעדו, והם יתנו לו שכרו, יש אומרים,adam אין בעיר כה תינוקות, אין בני העיר חייבים לשכור להם מלמד. יש אומרים, דאפילו בפחות מזה חייבים".

מודיע דוקא 25 תלמידים? על כך עונה המהרש"א: "חסן מקרי דודקי כה, וסימן כה תברכו את בני ישראל אמרו להם..." עשרים וחמשה תלמידים למלמד אחד יש שמעות סמלית בספר, כה תברכו - כה בגימטריה 25. נחזרו לעיין בדברי הרוב כלפון:

"כתב מן ז"ל סימון רמ"ה סט"ז, כ"ה תינוקות מספיק להם מלמד אחד, היו יותר על חמישה ועשרים עד ארבעים מושבין אחר לסייעו בלימודם היו יותר ארבעים מעמידים שניים ע"ש"⁷⁵.

לאחר שהרב ציטט את דברי מrown:

"ופה המנהג, כי הרב מקבל למד גם יותר מחמשים ואין פוצה מה".

לפנינו שנמשיך לעיין בדברי הרוב, עיון בדבריו של נסלוש שביקר בගירבה בשנת 1906 ובשנת 1928 ומຕאר שראה 60 תלמידים יושבים אצל מלמד אחד ובחדר אחר ישבו 50 תלמידים⁷⁶, השאלה אם כך היה מדובר אין פוצה מה? הרוב סובר שהסבירה היא עניין פרנסתם של תלמידים התלויה במתן שכרם ע"י ההורים שם לא כן יש לדובק בהלכה בדברי Mrown:

73. הרמב"ם, הל' תלמוד תורה, פרק ב', הל' ב'.

74. "שולchan ערוץ", יורה דעתה, הלכות תלמוד תורה, רמ"ה, הל' ט"ז.

75. "ברית כהונה" עמי רסו סימן ב.

וכן ראה: פרק "מספר התלמידים המרבי למלמד אחד" בספר (2005) "בפי תהילתן" - פרקים בחינוך המודרני בראי המקורות", הוצאה: דני ספרים, עמי 281-269.

76. סלוש נהורם (1957) האי הפלאי [האי גירבה] תל אביב עמי 80.

"ונלע"ז [=ונראה לעניות דעתך] דרבני עירינו ס"ל דאין זה שייך רק באם הספקת השכר הוא מכיס ה"ק [=הקהלת הקדושה] הכללי או הפרטி אז כשמudyim מלמד יעמיזו אותו באופנים הנז' [בר]"⁷⁷

ואם השכר ניתן ע"י החורום:

"אבל אם השכר הוא מאבי הבנים לא".

לא יצטרכו לדבק בדברי מrown הנימוק לכך:

"אם מצד דוחיהם של המלמדים תלויים בזה שאינם יודעים אם בן זה יתמיד אצל או לאחר מוליכו אביו אצל מלמד אחר; ואפשר שלא ישאר להם גם כ"ה תינוקות, ועוד דבמה בעמיס השכירות של ה"כ"ה לא יספיקו לפרנסתם ולכן מוכרים שלא לחת קצבה"⁷⁸. הנה אם כן, הרוב מסביר את התופעה של ריבוי התלמידים למלמד אחד תלוי בפרנסת המלמדים ומצא דיקוק בדברי מrown כפי שנראה להלן:
"אך אם הפרט מהק"ק הם משלמים להם זי פרנסתם, וקצת יש להוכיח לנו מלשונו מrown ז"ל שכטב מושיבין אחר וגוי' מעמידים וגוי', דנראה דקאי על הממון על זה להושיב ולהעמיד. ועייל' דהכל לפי העת והזמן"⁷⁹.

הרוב מתאר את המיציאות בירובה המאפשרת ומותירה למלמדים לקבל יותר מכ"ה תלמידים.

"ובזה"ז (=ובזה הזמן) דהפרנסה קשה ומה שהיה מספיק בימי הראשונים איןנו מספיק כלל בזה"ז מהיוקר החלוץ וגובר מדור לדור, שכן בכל כה"ג סברי מrown דעתיך טפי להניחם לקבל כפי מה שתשיג ידים מלמנים ועייל'ז יתבטלו ממלאכת שמים זו"⁸⁰. נימוק נוסף להיתר קבלת מכסת ילדים יותר הוא הרכבת חומרת הלומדים וחומר הנלמד ובעיקר מפני דרכי שלום וכח הוא כותב:
"ועיל'ל דבזה"ז שאני שהמלמדים מחלקים התלמידים לחברות חברות, חברות הפרשה פשוט בלבד, חברות הפרשה עם ביאור ערבי בלבד, חברות מסכת פלונית בלבד, חברות מסכת פלונית בלבד, אפילו אם יהיה הרבה בחברה זו אין צורך לכל חברה זמן הרבה,adam פרשה אותו השיעור מתחולק בין כולם לפסוקים, ואם גمرا אין כולם לומדים באותה חברת רק אחד לבדו משמע דבריו לפני הרוב והתלמידים ואם לא השיג המשמע הבנת אייה דבר אז הרוב שואל

.77. "בית כהונה" עמי רסו.

.78. שם.

.79. שם.

.80. שם.

לכל שאר התלמידים. ועיי"ל דמפני דרכי שלום נהגו כן כי על הרוב רוצחים אבות הבנים שלמדו בנים רק אצל רב זה או זה ואם הרוב הנז' לא קיבל את בנו נמשך שנה ואיבה ח"ו, ולכון להשלמת השלום נהגו לקבל אפילו יותר מהשייעור הרואין⁸¹. ועוד יש לראות דברי ה פוסקים בזה לעת הפנאי בעה"ו.

אפשר שאין דעתו של הרב נוחה מכך שמקבילים מספר גדול של תלמידים מעבר למה שפוסק מrown. אלא שהמציאות מכתיביה, או שבעת הפנאי ימצא הרב סימוכין נוספים להיתר ולחירגה? בין אפשרויות זו לו הרב מתחשב למציאות וקובע, אם ההורים מממנים את שכרו של המלמד אין הגבלה במספר התלמידים משומש שיכול ההוראה לקחת את בנו למלמד אחר וישאר המלמד עם מספר קטן של תלמידים, שהשכר עבורם לא יספיק לפנסתו. ואם השכר מקופת הקהיל יש לאמץ את פסק מrown.

ו. הבנת הנקרה

אחד ההdagשים בלימוד קריאה אותם מדגיש הרב קלפון הוא הבנת הנקרה, בראשית דבריו הוא מניח שברוב המקרים המתפללים אינם מבינים מה שאומרים ולכך הוא מציע:

"במקומותינו שהשפה הרגילה לכל המן היא ערבית ורוב בכלי היוצאים מבית הספר אינם משיגים הבנת לשון הקודש וממיאלא מתפללים וمبرכים בلتוי שום הבנה כלל. ראוי ומצווה רבה וכמעט חובה ללמד את הנערדים בבית הספר מעת שמתחלילים לתרגם מעברית לעברית את כל סדר התפילות בתרגומים הערבי וביביאור העניין, וכן כל הברכות בכלל ובפרט"⁸².

הרבי מציע הצעה דידקטית:

"ומה טוב ומה נעים לסדר כל הברכות בסידור אחד עם תרגומים בערבית ועם איזה זינים לכל דבר ודבר בערבית ו עברית". יש חשיבות רבה להבנה ומלה שהוא דורך מאחרים הוא דרוש מעצמו ולכך: "יום זה זמן החלותי זהה והשיות יעזרני לגומרו ולהוציאו לאורה. ועם כל פנים כל קדושים זכה ומני ומניינו יתקלט אללה עילאה". בנוסף לטעם ההבנה, יש טעמים רבים ללימוד השפה העברית, אוטם מונה הרב קלפון בדבריו:

81. שם.

82. שם עמי צ סימן כא.

"ובכל זה גם כו רואו לקבוע עת ללימוד בו הנערים שפת קודשנו. כי מלבד שהוא תועלת כללית ולכל ישראל בכלל ולנער עצמו בפרט אשר יהיה מאוגד וקשרו עם כל ישראל בכל מקום ומקום, ובפרט עם כל תושבי ארצנו אשר שפתינו הקדשה שם שפה קבועה בארץ גם מצד המלכות עוד בה כי בזה יכול להיות בטוח הרבה על התלמיד שיבין תפילתו וברכותיו"⁸³

אמנם חובה הבנה מוטלת בתחילת על המלמד, אולם אם להישג הנדרש לא הגיע הלומד, חלה חובה זו על האב, ואם בכל זאת לא הגיע הלומד להבנה החובה מוטלת עליו עצמו בדרך של לימוד עצמו.

"ואם הרב לא שם לב לזה ראוי לכל אב להשתדל בזה. ואם גם האב לא שם לב לזה התלמיד עצמו עצמו ישים לב על עצמו (ועוד יש תועלות מרובה לכך אשר האדם אינו מבין מה שהוא מבטא בלשונו מקלקל תפילתו וברכותיו בשינוי הלשון וכיוצא)"⁸⁴ הרב כלפון מבסס את דרישתו להבנת הנקרה על בסיס פירושו של הרמב"ם ודברי מן השולחן ערוך אותם הוא מביא בדבריו:

"וכבר כתוב הרמב"ם ז"ל במצצת אבות ריש פ"ב שעריך לייזה במצווה שהחשוב בה שהיא קלה, במצוות מידת לשון הקודש במצווה שתתבאר לך חומרתה שהיא גוזלה כמילה וציצית ושותחת הפסח עשי"ב⁸⁵, עיי' למрон ז"ל בסימן ה' שכותב יכין בברכות פירוש המילות וכשיזכיר השם יכו פירוש. קרייאתו באדנות וגוי ע"ש"⁸⁶

שם.⁸³

שם.⁸⁴

דברי הרמב"ם: "רבי אומר איזהו דרך שירה שיבור לו האדם, כל שהוא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוות קלה בבחמורה שאין אתה יודע ממן שכרן של מצות, והוי מחשב הפסד מצות כנדש שכורה ושכר עבורה לנגד הפסדה... מבואר הוא שדרך הישראל הוא הפעולות הטובות אשר בירנו בפי הרביעי והם מהמעלות הממוצעות מפני שבhem יקונה האדם לנפשו תכונה חשובה והוא מנהגו טוב עם בני אדם, והוא אמרו תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.

אחינ' אמר שעריך לייזה במצווה שהחשוב בה שהיא קלה כשמחת الرجل ולמידת לשון הקודש במצווה שתתבאר לך חומרתה שהיא גוזלה כמילה וציצית ושותחת הפסח, ושם סיכת זה שאין אתה יודע ממן שכרן של מצות, וביאור זה העניין כאשר אומר, והוא שהתורה יכולה ממנה מצות עשה וממנה מצות לא תעשה. ואמנם, מצות לא תעשה ביאר הכתוב העונש על כל אחת מהן מלבד המעט מהן וחייב על קצמת המיתות ועל קצמת הרכות ומיתה בידי שמים ומלקות, וידענו מענשי מצות לא תעשה כולם מה מהם אסור גוזלה ומה מהם למתה ממנה ומה שמנונה מדרכנות".⁸⁶

מפני כשי זכיר השם יכו פירוש קרייאתו באלף דלי"ת לשון אדוניות שהוא אדון חכל ויכול עוז פירוש כתיבתו בי"ד ה' לשון הויה' שהוא היה והוא אבל במקום שם כתיבתו הוא באלף דלי"ת א"צ לכוי אלא שהוא אדון הכל".

הרב מיטיב להזכיר את המצויאות:

"ובעוגנות הרבים בזמן זה אין מי ששם לב על זה ועל הרוב זה בא

מחוסר הבנה. אך כאשר יכול להבינו אז נקל יכול לשים לב להבינו

פירוש המילות ולכין בהזכרת השם כהכלתו ורק השדרדים אשר

ה' קורא, שמים לב זהה וה' הטוב יכפר בעד"⁸⁷

הרבי סובר שלימוד כללי הדקדוק יטיב עם הלומד לקרוא קריאה רהוטה

ומוטעת:

"ומה טוב אם יהיה גם כן קביעות בספר הנז'" עם התלמידים בכלל

הדקוק כי עי"ז [הכוונה ללימוד כללי הדקדוק ר.מ.] לבדוק שתהיה

קריאתכם של התלמידים בחוגן וכשורה, עוד בה כי אז יהיה נקל

לכתב ולובור בלשון הקודש צח ונקי בעה"ו [בעזרת ה' וישועתו]

וכן בזה תהיה תפילהתם על הרוב בכוננה ובקריאתה נcona"⁸⁸

תוכן למודי יהודוי אותו מבקש הרוב כלפון למד, והוא כלל העיבור:

"רבים וכן שלמים מרובי התרבות מורים לתלמידיהם גם כן בכלל

העיבור, וכבר נדפס ספר יקר הוא ס' שיר למהרד"ץ ז"ל ובו כמעט

כל כלל העיבור באופן ישר ומטפיך, וכשהתלמידים בילדותם

תופסים להם הכללים הנז' יהיו לזכרון לפניהם תמיד כל הימים

בעה"ו ומה טוב אם יהיה גם כן הם קביעות בספר הנז'"⁸⁹

הרבי ממליץ על עוד תוכן למודי אותו יש ללמד:

"וכן לקבוע עימם זמנים לימודי ספרי המוסר והיראה, כי ההרגל

מטל לזרותם הוא גורם גדול להרחבת דעת התלמיד, ולהיות בעה"ו

אחרי בן מתמיד בלימודו ולהיות נהג בכל עניינו ביראת ה' ובמידות

טובות כל ימי חייו"⁹⁰.

כשעה אחת ביום שישי הוקדשה ללימוד כלל העיבור, מה ראה הרוב לכלול את לוח העיבור במסורת הלימודים? על כך השיב הרב: "...הכללים הנכרים יהיו לזכרון...". נראה לי לענין שיש כאן נימוק נסתר והוא: הרוב רצה לשמור ולשמר את צבינה וייחודה של בני קהילתון, קהילת יהודי גירבה, כאמור: "אין לנו צורך ב"יבוא" שום דבר שבקדושה, יש בתוכנו ומתוכנו את הידע לקבוע, לנחל את אורות החיקם היהודים מבלתי להזדקק לשום גורם חוץ...".

87. "ברית כהונה", עמי צא סימן כא.

88. שם עמי פט סימן טו"ב.

89. שם עמי פה.

90. שם סימן טו.

ג. כתיבת חידושי תורה

ככל שנרצה לכתוב בכלל ולכתוב דמים אישיים רענוןת, הגיגים וכד' הכתיבה תשתבה, הכתיבה מפותחת והינה תהליך למידה אקטיבי וكونסטראקטיבי הנרכש לארוך זמן, הכתיבה מפותחת בלומד את החשיבה, הבהעה, יכולת הביטוי שלו, מעשרה את לשונו שלו, הרב לפניו נתן את דעתו על הצורך שבתהליך הלמידה יש חשיבות לכתיבה, ועל הלמודים לכתוב:

"בכל הרבעת התורה נהגו רבים שלמים להרגיל התלמידים הרואים לזה לכתב חידושי תורה על ספר אס חידושי תורה אס חידושי הש"ס"⁹¹.

נכתב שוב את מה שהבנו לעיל:

"...וירוזם לעין בדבר ולערוך עלי גליון בכתב יד נסח תשובה על זה כפי מה שתקיף יוציאם מאותם המקורות ולהביא איש איש מה שכתב בזה לפניו ויקח בידו את כל הכתוב מהם ויאשא לכל אחד מסקנותיו בזה טumo ונימוקו וכל אחד ישיב לפניו הנראה לו בעל פה.

ואחר כך יראה אם מה שכתב ממנו מתאים אל מה שאמר בעל פה.

ואחר כך יערוך מסקנותם עם מסקנות הרב הפסוק בעל התשובה בספר ההוא. ואם באמת כיונו אל דבריו מה טוב ואם לאו יחוור איך ובמה ולמה ומדוע לא ראי זה כראוי זה"⁹²?

ח. הבהעה בעל פה - תורה הנאות

האדם ניחן בכושר טבעי להידבר עם הסובבים אותו, ועלינו כמחנכים לשקווד על טיפול ושבולול של כושר זה. טיפול הבהעה בעל פה תורמת לריכישת מיומנויות של כושר הבהעה, סובלנות, האנה, תרבות הדין, להשפה ושכנוע. אחת הדריכים לטיפול הבהעה בעלי פה היא הקניית מיומנויות של תורה הדורש - הנואם חשוב לייצור הזדמנויות ללמידה להציג את דבריו בעלי פה במשך זמן קצר, הרצאה צריכה להיות מובנית על סמך קהל העד אליו מיעדת ההרצאה, ניסוח מטרות, הזמן המוקצב, הכנות הראשי פרקים. יש מקום לתת את הדעת לסיכון ביןיהם, לחזרות, למטען דוגמאות, על מילatta דבדיחותא על מנת לעורר קשב, לגoon בקול שלא יהיה הקול מונוטוני, הקפדה על צורת העמידה, על תנויות הידיים וכיווץ באלו הרב לפניו וראה חשיבות רבה שבתהליכי הלימוד תינתן הדעת גם על אימון הלומד בהכנות דרשה בפני ציבור וזו לשונו:

91. שם עמי פח סימן טז.

92. הצביעו ממאמר הרב לפניו "עכ' חיים" ראה לעיל הערה 33.

"ומה טוב ומה נעים אם ירגילים הרבניים מרבי צי התורה גם כן לסדר דרוש בחיה" תנ"ך ומماז"ל אם דרוש מוסדרי או שניהם כאחד טובים, כי בזה התלמיד לא יקשה עליו אח"כ להיות מזכה את הרבים בדרשותיו ומוסריו מאחר שכבר חונך בזה מילדותו"⁹³

ט. עניינה

מה הם דרכי העניינה?

"בעניין ההנאה עם התלמידים ראוי שלא יתנהג הרב בהכאות בלבד חמלה רק ישתדל להנתהג עמהם בעגרה בלבד וההכאות יהיו רק לזמןנים רוחקות כדי שיהיו עושים בהם רושם, אבל אם יורגלו בהכאות לא יעשו בהם שום רושם, וגם ההורם לבסוף יהיו מצטערים מזה ומאמר הכתוב תחת גערה מבין מהכאות בסיל מאה, וגם הגערות יעשו בהם רושם כמו ההכאות, גם ישתDSL להפיק רצון כל אדם בין בדבר השيق לקללות הקהלה בין בזבר השيق לאיש פרטי, ורק בזה ימצא חן ושכל טוב בעניין אלוקים ואדם"⁹⁴

ו. שכר למלמדים

דיון בנושא שכרם של המורים מצוי בתלמידים, במדרשים ובספרות השו"ת, יש הנורסים שאון קיבל שכר כלל כי הרי כפי שהקב"ה לימד אותנו בחיננס כד עליינו למד בחיננס, אם כך על אלו סמכים בקבלת שכר? נעין בדברי הגمرا:

"כתיב: "ראאה לימותיכם חוקים ומשפטים" (דברים ז', ה) מה אני בחיננס אף אתם בחיננס יכול מקרא ותרגם בן תלמידו לומוד חוקים ומשפטים חוקים ומשפטים אתם מלמדין בחיננס ואי אתם מלמדין בחיננס מקרא ותרגם וכן חממי מתניינא נסבין אගליהון א"ר יוזן ב' ר' ישמעאל שכר בטילן הון נוטלון"⁹⁵

זה יינו חוקים ומשפטים - תורה עליינו למד בחיננס ואשר בתחוםי תורה בשכר, סמות אחרות המכדיות קבלת שכר נמצא נמצא בדברי הגمرا להלן:

"...דכתיב: "ואותי צוה ה' בעת ההיא למדו אתכם" (דברים ז', יד) וכתיב: "ראאה לימותיכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה'" (דברים ז', ה) מה אני בחיננס אף אתם נמי בחיננס, מקרא נמי בחיננס!

.93. שם.

.94. שם עמי פט סימן יט.

.95. ירושלמי נדרים פרק ז' הלכה ג'

רב אמר: שכר שימוש, ורבי יוחנן אמר: שכר פיסוק טעמים. תנין: לא ילמדנו מקרא; בשלמא למאן זאמר שכר פיסוק טעמים, היינו זלא ילמדנו, אלא למאן זאמר שכר שימוש, גдол בר שימוש הו? בקטו קטני. אי בקטן, אימא סייפה: אבל מלמד את בניו מקרא, קטן בר בניים הוא? חסורי מחסרא והכי קטני: לא ילמדנו מקרא, בקטן, אם היה גдол, מלמדו לו ולבניו מקרא. מיתיבי: תינוקות לא קורין בתחליה בשבת אלא שוני בראשון; בשלמא למאן זאמר שכר פיסוק טעמים, היינו דאין קורין בתחליה בשבת, אלא למאן זאמר שכר שימוש, אמאי אין קורין בתחליה בשבת ואמאי שוני בראשון? הא איך בא שכר שימוש בשבת! וליטעמעיך, שכר פיסוק בשבת מי אסור? הבעלה היא, והבעלה מישראל! זתנייא: השוכר את הפועל לשומר את התינוק, לשומר את הפרה, לשומר את הזרעים - אין נוותני לו שכר שבת"⁹⁶.

סבירה נוספת להיתר ממן שכר למלמדים נמצא בדברי הגמara להלן:

"אמר רב יהודה אמר רב: זאמר קרא: "ראה למוציא אתכם וגוי" (דברים ז, ה) - מה אני בחנות אף אתם בחנים. תניא נמי הכini: כאשר צוני ה' אלהי - מה אני בחנות, אף אתם בחנים ומניין שאם לא מצא בחנות שילמדו בשכר - תלמוד ז לומר: "אמת קנה" (משל ב"ג, ב"ג), ומניין שלא יאמר, בשם שלמודתיה בשכר - כך אלמדו בשכר - תלמוד ז לומר: אמת קנה ואל תמכור. (שם)"⁹⁷.

הרבי לפון מצטט בפתח דבריו את פסק מון "שלחן ערוך":

"לימוד התינוקות. כתב מון ז"ל ביו"ד סי' רמ"ז ס"ה מקום שנางו למד תורה שככabb בשכר מותר למד בשכר, אבל תורה שבב"פ אסור למד בשכר וכו'"⁹⁸.

לאחר ציטוט דברי הישלחן ערוך עומר הרבי לפון לתאר את המצויאות אותה הוא רואה:

"ומה שנางו האידנא למד הכל בשכר אם אין לו במא להתרונס שרי, ואפילו יש לו שכר בטלה, דמוכח שמניח כל עסקיו ומשאו ומנתנו שרי, ע"ש".

96. בבני נדרים דף ל, ע"א ראה עוד: פסיקתא זטורתא ("לקח טוב") דברים פרשות ואתחנן דף ז ע"ב, "ילקוט שמעוני" תורה פרשות ואתחנן רמזו מתוך, "ילקוט שמעוני" משלוי רמזו מתתקס.

97. תלמוד בבבלי ברכות כט, ע"א.

98. בדית כהונה עמי רסה טימן א.

וכן מנהגינו מה שמלמדים התיינוקות מניחים כל עסקיים ומשאמ ממתנים למד תורה שככטב ושבע"פ מהבוקר עד הערב ממש. וכן מלמדים לתלמידים הראויים למגרא גם בלילה, ואבותה הבנים משלמים שכר מיד' שבת בשבתו או מיד' חודש בחודשו להמלמד כפי מה שיתו בינויהם. ואם האב עני משלמים בעדו הממוני על קופת אור תורה⁹⁹. וכמברא מדברי מרן ז"ל זבחה"ג שר' ליטול שכר אפילו על לימוד הגمراה, ועוד דהמנגה הוא זה התלמידים עומדים אצל הרב מהבוקר עד חצות והולכים לסעודותם ושבים אצל אחר חצות, והרב עיניו פקוחות עליהם לשומרים כל היום, וכן צדאי והוא לקחת שכר על שמירותם, וכן היו נוהגים הרבניים הראשונים דור אחר דור¹⁰⁰.

העליה מדברי הרב כלפון הוא: מכיוון שהמלמד מצוי עם תלמידיו במשך כל היום כולם ומumber ללימוד "עיניו פקוחות עליהם לשומרים כל היום, יש מקום לתת שכר למלמד, בסעיף אחר יוסיף הרב:

"כתב מרן ז"ל סימן רמ"ה ס"ו דמי שאפשר לו מצוה לאגמוריה [לבנו] משנה גمرا הלכות ואגדות והיינו בשכר מבואר שם. וכן מנהגינו מה שהאב משלם בעד בנו למלמד מיד' שבת בשבתו או מיד' חודש בחודשו, ולומד אצל המלמד תורה שככטב ותורה שבע"פ משנה גمرا הלכות ואגדות,ומי שאינו יכול לשלם דזחיקא ליה שעטאת משלם הוא מה שיכל, והשאר משלמים ממוני קופת אור תורה. וכן אם אינו יכול לשלם כלל משלמים כלל הממוניים הנז"¹⁰¹.

99. בברית כהונה, בערך "תורה" עמי קפג-ד מציג הרב כלפון את המנהג להציב בבתי הכנסת קופות צדקה למטרות שונות, קופת "אור תורה" מטרתה: "�והגיםפה להעמיד בבתי כנסיות בעיר קופת בשם קופת "אור תורה", וכל מי שענדט לטז איזה דבר לאור תורה נתנו בקופה הנז', והמנונים על זה אחריו עבר איזה זמן, וכפי ראות עיניהם מורייקים את הקופות ורושמים בפיניקטיים מה שנמצא שם. ומהז' ומאייה נדבוט לטז זלה זה הבאים לידיים ישר, הם מספקים ذרכי התלמידים הענינים לשכירות המלמד, לקנות להם הספרים הניצבים להם, וכן למלבושיםם, ולקמעם להם איזה סך לחישך אחר שיראו שהתחלין לתלמידים לבוא לידי העין התלמודי, וגם אחריו זה אם ווצים להתميد בלימודים קבועים לחם פרס וכי המכב, והרבה תלמידים זכו ע"י זה לכתרה של תורה, מהם תכמים ולמדנים, ומהם שוחטים ושלוחין ציבור, מהם מרבי ציון תורה בישראל. ומהם רבנים ומורי הוראות בישראל, אם מה שאר העירויות אשר שביבתוינו, וכל מתבונן היטיב וחדר על דבר זה וקיים התורה והתמדתה, עיניו תחזינה מישרים כי קופת זו היא מוסד גדול להקמת דגל התורה...".

100. "ברית כהונה" עמי רסז סימן א.

101. שם עמי רסז סימן ה.

כך שאין ממציאות שימצא ילד ללא מסגרת לימודית, כל ילד לומד, מעין חוק חינוך חובה, שכמו של המלמד ישולם משני מקורות, ההורים, וקופת "אור תורה".
לטיכום, התמקדתי בעשרה פרקים מההנות, תקנות בנושא תהליכי הוראה
למידה ממשנתו החינוכית רבת ההיקף והמגוון של הרב כלפיו הכתן זצ"ל, הנחות
אליה באו לידי ביטוי הלכה למעשה באירועה וגילותיה והיוו תשתיות לקיום
מערכת חינוך יהודית-טורנית ייחודית.
ראיה ממשנתו החינוכית של הרב כלפיו הפזרה בפרקם ובמים בכתביו להימכר
מחקר מكيف ואז מגילה לעיניינו משנה חינוכית סדרה.